

SAT-2B.313-2-L-03

SPECIFICS FOR CONDUCTING INTERROGATION OF A CHILD THAT HAS BEEN A VICTIM OF A CRIME

Dr. Nevena Ivanova Ruseva, PhD

Department of Criminal Law,
“Angel Kanchev” University of Ruse
Tel.: +359889623456
E-mail: nevena_ruseva@abv.bg

Maya Hristova Iskrenova,

Psychology Institute - Ministry of Interior,
Phone: +359888838505
E-mail: hristova_maia@abv.bg

***Abstract:** The exposition looks at questions related to the tactical, procedural and psychological peculiarities when conducting the questioning of children that have been a victim of a crime.*

The article discusses practical aspects concerning the work of investigation authorities, which they need to be familiar with when dealing with minors.

***Keywords:** questioning, children, victim, crime, peculiarities*

Настоящото изложение има за цел да разгледа и постави за обсъждане въпросите, свързани със спецификата на провеждане на разпит на малолетни и непълнолетни свидетели, които освен в качеството на такива, са обект на посегателство от извършено спрямо тях престъпление. Тази спецификата следва да се разглежда както в наказателно-процесуален, така и в тясно криминалистически и психологически аспект. Обсъждането на посочената тема от гледна точка на криминалистиката и психологията е продиктувано от необходимостта на задълбочено познаване особеностите, които съпровождат тази иначе тясна процесуална дейност в досъдебната фаза на наказателния процес. Познаване както от страна на преките участници в провеждането на разпита на детето – пострадало от престъпление, така и от страна на останалите правоохранителни органи, ангажирани с разкриването и разследването на престъпления.

Децата нерядко се оказват в трудната роля на свидетел в наказателното производство. Детето може да бъде както в ролята на свидетел, така и на жертва. И в двата случая преживяването е труден и тежък процес. В ситуация на виктимизация на детето разпитът за него се явява травматичен. Една от основните задачи на провеждащия разпита е да защити детската психика, която наред с необходимостта от извличането на стойностен доказателствен материал, вече е сериозно наранена от преживяното. Стойността на получената доказателствена информация под формата на свидетелски показания зависи не само от зрелостта на детето, от индивидуалните му характеристики и семейната среда, но също така – в далеч по-голяма степен, отколкото при възрастните – от условията и начина, по който се водят процесуално-следствените действия с негово участие.

Участници в провеждането на разпит на малолетни свидетели са водещият разследването - разследващ полицай, следовател или прокурор, психолог или педагог, а по преценка и необходимост – и родител/и на разпитваното лице. При непълнолетните свидетели преценката дали да участват педагог, психолог и родител лежи изцяло върху провеждащия разпита, като следва да се имат предвид както спецификата на случая, така и вида и естеството на разследването престъпление, както и индивидуалните особености на непълнолетния свидетел.

Редът за провеждане на разпит на малолетни и непълнолетни лица в качеството на свидетели се съдържа в разпоредбите на чл. 140 НПК, където е очертан кръгът от лица, които могат да присъстват при извършването на посоченото действие, както и процесуалният порядък, в който протича то. Нормите, регулиращи правата на пострадал в наказателното производство, са относими и за детето, когато то е претърпяло имуществени и неимуществени вреди от престъплението, като правата на тази по-особена категория пострадали могат да бъдат реализирани от неговите законни представители – родители и настойници.

Вън от установения задължителен, законоустановен ред за провеждане на разпита на дете – пострадало от престъпление, стоят тактическите умения и психологическите способности на участниците в провеждане на разглежданото процесуално действие. Именно тези умения и способности да бъде използван умел професионален подход и тактически адекватни способности за получаване на търсената информация заемат особено място в успешното провеждане на разпита и използването на получената от него информация в останалия доказателствен материал към делото.

От гледна точка на криминалистическата тактика, утвърдена в теорията, е уместно и необходимо разпитът на малолетни и непълнолетни свидетели, пострадали от престъпление, да бъде проведен от разследващ орган, притежаващ богат професионален опит и способност за комуникация с подрастващи, както и да е преминал през специализирано обучение за работа с малолетни и непълнолетни.

Същинското осъществяване на процедурата по провеждане на разпит на свидетел преминава през три основни етапа, а именно:

Подготовка на самия разпит. От криминалистическа гледна точка е необходимо разследващият орган да е запознат с комплекс от значими за разпитваното лице обстоятелства: предварително запознаване с материалите от разследването; условията, в които е протекло и протича физическото и интелектуалното развитие на детето; установяване на семейната среда, в която е отраснало/расте и се развива, къде и при какви условия протича неговото обучение; било ли е обект на предишни посегателства и какви, как оценява извършеното и т. н.

Подготвителният стадий на разпита за експерта – психолог, който е поканен да присъства, респ. участва при провеждане на разпита се състои в познаване на съвкупност от следните обстоятелства: пълната психологическа оценка на нивото на развитие на детето (интелектуално, афективно, социално, психично и психо-социално); тестовите методологии (вербални и невербални тестове), граници и интерпретации на тестовите резултати; материалите по делото, които са относими към предмета на разпита и т.н. Децата наблюдават, забелязват и описват света по различен, специфичен за тях начин и създаването на контакт с тях изисква специални умения и подходящи условия. Затова и разпитът на дете трябва да бъде добре планиран и подготвен.

В случай, че в провеждането на разпита присъства педагог, то той също следва да притежава една предварителна информация за личностовите особености на детето, което ще бъде разпитвано, както и такава, отнасяща се до семейната и училищната среда, в която то се развива.

Подготвителният етап от разпита дава възможност на разследващия орган и на съответните специалисти, които присъстват през време на същинското му провеждане, да имат една предварителна нагласа за това с какъв точно индивид предстои да се срещнат, какво е емоционалното и физическото му състояние, предхождащо разследваното събитие, както и какви очаквания да имат с оглед необходимостта от получаване на значима за предмета на делото информация и недопускане по-нататъшно влошаване състоянието на пострадалия, претърпял щети от престъплението.

Същинското извършване на разпита е вторият етап от неговото провеждане и също трябва да бъде разгледано както от гледна точка на криминалистическата тактика, така и от психологическа гледна точка.

При спазване разпоредбите на чл. 140 НПК и утвърдените в криминалистическата теория тактически правила, отнесени към разпита на малолетни и непълнолетни свидетели, пред органа, извършващ това следствено действие стоят няколко основни задачи: определяне на мястото и времето на провеждане на разпита; определяне на кръга от лица, които ще присъстват при провеждане на разпита; определяне на реда, по който ще протече разпитът съобразно вида на разследваното събитие и обстоятелствата по делото, личностовите особености и психофизиологичното развитие на малолетния или непълнолетния свидетел, видът и характерът на щетите, които са му причинени с извършеното престъпление и др.

Изпълнението на горните задачи и съобразяването с конкретното престъпление и обстоятелствата, при които е извършено то, са абсолютно задължителни за успешното провеждане на разпита и получаване на необходимата информация под формата на гласни доказателства, относима към предмета на разследване.

При разпит на малолетен свидетел разпитващият му разяснява необходимостта да даде правдиви показания, без да го предупреждава за отговорността, предвидена в НК за лъжесвидетелстване - чл. 140 ал. 4 НПК.

Тактическо уместно е разпитът да започне с поставяне на въпроси по тема, която е близка до интересите и възрастта на детето. На тази основа следва разпитът постепенно да премине към същината на пряко свързаните с разследването въпроси. В разглеждания етап от разпита на разпитваното лице се дава възможност да изложи под формата на свободен разказ възприятията си от отминалото събитие. Малолетният и непълнолетният свидетел не трябва да бъде прекъсван по време на разпита, а трябва да му бъде дадена възможност да изложи показанията си по начина и в обем, който той сам е избрал. Именно в този, т.нар. същински стадий на разпита, разследващият орган има възможност да добие точна представа за степента на осведоменост на детето за обстоятелствата по делото, за отношението му към отминалото събитие, за взаимоотношенията му с останалите участници в това събитие, както и линията му на поведение, която то е избрало да следва в позицията на разпитван. След това на свидетеля могат да бъдат зададени въпроси, които следва да са съобразени с психофизиологичното развитие на разпитвания и изходната информация, с която разследващите разполагат във връзка с предмета на разследване. Въпросите следва да са кратки и ясни, с достъпна за възрастта на свидетеля терминология, да се отнасят до изясняването на една ситуация, а не до съвкупности от ситуации. Допълващите въпроси не бива да разкриват отношението на разпитвания към депозираните показания, нито да внушават насоката на отговора. Той трябва да проявява необходимото уважение към разпитвания.

При необходимост и/или тактическа целесъобразност в хода на разпита на детето-пострадал от престъпление, на същото може да бъде дадена възможност да нарисова, начертае или по друг начин да изобрази лица, предмети, свързани с предмета на разследваното събитие и имащи отношение към неговите показания. Това е един от т. нар. спомагателни способности, използвани при провеждане на разпит на малолетни и непълнолетни свидетели, който съдейства за постигане целите на разглежданото действие по разследване в две насоки: от една страна подпомага и улеснява детето, като му дава възможност по полесен за него начин да визуализира възприятията си от отминалото събитие, а от друга страна подпомага разследващите като конкретната рисунка, чертеж или схема се прилагат към материалите от разследването във вид на приложение към протокола за разпит на свидетел и съответно стават неразделна негова част.

След изслушване на детето и възприемане на информацията, представена под формата на свободен разказ и поставяне на допълнителни/уточняващи въпроси при необходимост, събраната информация се фиксира в протокола за извършване на съответното действие по разследване. При фиксирането/записването на показанията на малолетния или непълнолетния свидетел трябва да бъде спазен непринудения стил и специфичните особености на речта, характерни за конкретната възрастова група на разпитвания, включително да бъдат възпроизведени използваните жаргони, определения и термини.

Обобщаването, анализът и използването на получените данни от проведения разпит са третата, последна фаза от неговото провеждане. Обемът от информация, получена под формата на свидетелски показания, не следва да се приема и анализира механично, а е необходимо и тактически целесъобразно от нея да се „отсее“, т.е. отдели значимият, относим и важен за делото доказателствен материал с оглед използването му за разкриването и разследването на извършеното престъпление.

От психологическа гледна точка факторите, които влияят върху съдържанието и формата на направените показания, могат да бъдат групирани в четири категории, а именно:

1. Индивидуални характеристики на свидетеля с отчитане на интелектуалните му възможности, личните качества на свидетеля и взаимодействието със средата и в частност с извършителя и с други лица, свързани с разследваното събитие.

2. Характер на събитието, което е предмет на процесуално-следствените и съдебни процедури.

3. Наблюдателност и съхраняване на свидетелствата.

4. Обстоятелства, при които детето възстановява наблюденията си, като се отчитат личните характеристики на водещия разпита, както и анализът и оценката на признанията. Посочените фактори придобиват още по-голямо значение, когато показанията се дават от малолетни свидетели.

Оценката на разпитваното дете, която се отнася до неговите интелектуални възможности, не следва да бъде ограничена само и единствено до определяне на общото ниво на развитие. Необходимо е да се отчитат възможностите на детето по отношение на различните интелектуални функции и в частност: • наблюдателност; • умения за синтез и анализ на наблюдавания материал; • умения за вербализиране; • умения за логично мислене; • функциониране на паметта; • умения за концентриране на вниманието; • разбиране на ситуацията и на социалните норми; • знание по проблемите, свързани със следствието, по което се провежда разпитът.

Както самият разпит, така и анализът на дадените от малолетния свидетел показания, трябва да се осъществяват при съобразяване с посочените по-горе умения и познавателни възможности на детето, с евентуално закъснение и дисонанс в развитието, както и със степента на такива разстройства. Опитът показва, че дори и съвсем малки на възраст деца, както и такива с ниво на интелектуално развитие под средното, могат да забележат съществени елементи от едно събитие, след което да ги представят по стойностен от правна гледна точка начин. Такава информация може да представлява ценен доказателствен материал в хода на следствените действия.

В групата на психологическите фактори, свързани с личността на детето-свидетел съществена роля играят неговите индивидуални качества, формирани в резултат на предишни преживявания и опит. Сред тях заслужават особено внимание: • степен на увереност и чувство за собствена ценност; • податливост на внушение; • нагласа да се отговаря на очакванията на околните, емоционална зависимост от тях; • необходимост от лична значимост, привличане на вниманието върху себе си; • страх от наказание и негативна оценка на околните; • тенденция към фантазиране и идентификация с други хора; • устойчивост на стрес и психическо натоварване, умения за справяне в трудни ситуации; • откритост и готовност за споделяне на чувства, оценки и рефлексии; • психологически защитни механизми; • симптоми на посттравматичен стрес.

Психологическите защитни механизми изискват малко по-задълбочен преглед. Те представляват – повече или по-малко – осъзнати начини за справяне с наситени негативни емоции (страх и тревожност, чувство за вина, срам и пр.), които са резултат от травматични преживявания. Сред децата-жертви на престъпления, както и сред децата-свидетели на травматични събития тези механизми се проявяват като защитна реакция, изразявана чрез изтласкване на болезнените спомени от съзнанието, както и чрез рационализиране по посока на интерпретации, които са социално приемливи, желани, подкрепящи преодоляването на вътрешните емоционални проблеми.

Редица проучвания показват, че задействането на защитни механизми се наблюдава в около 80% от изследваните деца-жертви на сексуални престъпления и преди всичко при децата под 7-годишна възраст, както и във възрастовата група между 11 и 15 години. Доказано е също така, че появата на защитни механизми при жертвите на сексуални престъпления се провокира от взаимодействието на детето с извършителя или от изпълнение на негови инструкции. В групата на малките деца преобладават защитните реакции, свързани с отказ да се забелязват застрашаващи ги елементи или със забрава, докато при по-големите се наблюдава осмисляне и рационализация на преживяното. Заслужава си да знаем, че психологическите защитни механизми при децата могат да се задействат непосредствено след събитието, предмет на разследване или на по-късен етап. Не са изключение и ситуационните защитни реакции на децата, например във връзка с бъдещ разпит за първи или пореден път. Появата на защитни механизми може да доведе до липса на вътрешна логика, последователност и постоянство при даването на показания в различни моменти. Няма еднозначно мнение и по въпроса дали защитните механизми при разпита на деца оказват влияние върху надеждността на техните показания. Трябва да се приеме, че това зависи от типа на защитния механизъм, както и от неговата сила, и всеки път изисква индивидуална психологическа оценка, основана върху добро познаване на детето и неговото обкръжение.

Децата-жертви на насилие са психологически травмирани и уязвени. Те най-често се чувстват безпомощни, наранени, застрашени, уплашени и объркани. Възможно е да се наблюдава и противоположна реакция – пълна липса на емоции и неспособност да се отреагира адекватно на ситуацията. Идентифицирането на дете-жертва на насилие е затруднено от чувства на срам, страх и вина, които са причина за въздържане на детето от разкриване на малтретирането. За едно дете е трудно да се реши да говори за акта на насилие.

Детето изпада в конфликт на лоялност, когато извършителят е някой от семейството или познат или роднина (броят на тези случаи е много по-голям в сравнение със случаите, извършени от непознати), като при кръвосмешение детето е в твърде комплицирана ситуация да посочи насилника си, когато едновременно обича и мрази.

В заключение трябва да се отбележи, че провеждането на разпити на деца -пострадали от престъпление е изключително сложен процес както за детето-жертва на посегателство, така и за органа, който провежда това действие по разследването и експертите, които участват в него. Основно изискване е разглежданата процесуална дейност да се извършва психологически компетентно и да се съзнават ефектът и последиците, които предизвиква тази дейност върху детската психика. През цялото време е важно участниците в разпита да могат да контролират своите емоции, тона на гласа, мимиките и жестовете си и да не допускат да показват отношението си към изминалото събитие и последиците от него. Защото по своята същност и съдържание разглежданата процесуална дейност има двойко значение: необходимост от извличане и получаване на значима за делото информация, но и проява на професионализъм и демонстриране на умение за разбиране и подкрепа към детето – жертва на престъпление.

REFERENCES

1. Manev. N. Nakazatelno protsesualno pravo, S. Romina. 2006.
2. Mihaýlov, G. Kriminalistika. S. IK Svyat. Nauka, 1999.
3. ISDP i ekip Rakovodstvo za eksperti, koito uchastvat i provezhdad razpiti na detsa, zhertvi i svideteli na prestupleniya. Sofiya: izdava se v ramkite na projekt CSP 029-138/24.07.2013 „Paket ot integrativni uslugi za garantirane na pravata na detsa, uchastnitsi v pravni protseduri”, 2015.
4. ISDP i ekip Rakovodstvo za eksperti „Kak se provezhda razpit na dete” 2012.